

"The Personality
of Mattei Dogan
in the Romanian
Sociology

"PERSONALITATEA LUI MATTEI DOGAN ÎN SOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ"

I. BĂDESCU, D. DUNGACIU,
N. LOTREANU, I. MĂRGINEAN, C. ZAMFIR

Cătălin Zamfir

A r putea părea curioasă afirmația că, într-un anumit fel, Mattei Dogan se înscrie în procesul de evoluție firească a sociologiei românești, inițiat masiv de Școala sociologică de la București dintre cele două războaie mondiale.

Impresia că o asemenea afirmație este forțată este dată de ușurința cu care 'lipim' de Școala gustiană eticheta 'monografii ale satului'. Dincolo de acest obiectiv extrem de important al Școlii, sociologia de la București dintre cele două războaie mai este încă ceva foarte important: o atmosferă de febrilă căutare de noi modalități de analiză sociologică, de încurajare de noi abordări. Monografia, produsul cel mai articulată al Școlii, nu a prezentat în nici un moment un corset normativ al gândirii sociologice, ci mai mult un instrument, extrem de important în programul de punere a sociologiei în slujba reformei sociale, puternic dezvoltat, dar nu unic.

Prima generație de sociologi ai Școlii a venit mai degrabă dintr-un câmp disciplinar difuz. În atmosfera de entuziasm al mișcării, s-a constituit însă o nouă generație de sociologi, formați special ca sociologi. Ceea ce este cu totul remarcabil este însă ca această nouă generație nu s-a caracterizat, cum se întâmplă adesea, prin *epigonism*. Modelul monografiei satului era o paradigmă exemplară, dar nu una care să limiteze într-un canon imaginația tinerilor. Războiul a încetinit dezvoltarea sociologiei, dar ea a fost întreruptă complet și brutal de abia câțiva ani mai târziu, de regimul comunist. Regimul socialist nu a curmat un proces care să se fi fost deja

osificat în patternul de succes al monografiei, ci unul aflat într-o fază explozivă de diversificare. Școala lui Gusti reprezenta o matrice în care tinerii interesați de diferitele unghiuri de abordare a realității sociale se dezvoltau, asimilând acumulările mondiale din câmpul lor de interes.

Era deci o școală aflată în plin proces de rapidă diversificare. Un puternic grup de statistică socială s-a dezvoltat. Orașul și industria au început să intereseze. Studiile de folclorică au explodat. Vasile V. Caramelea, ca să dau un singur exemplu, asumându-și calitatea de student al lui Gusti, a promovat, după război, antropologia socială modernă de inspirație anglo-americană. Mattei Dogan, la sugestia și sub îndrumarea lui Stahl, întreprinde studii de sociologie politică, utilizând, cu un simț de excepție al sociologiei, statistica electorală. Și acestea sunt doar câteva exemple. Sfârșitul școlii de la București a demonstrat un lucru extrem de important: aceasta nu era o 'școală' în sensul tradițional al cuvântului – un grup de cercetători care aveau la o paradigmă strictă dezvoltată de inițiatorul său –, ci o 'școală deschisă' caracterizată printr-o atmosferă de susținere a căutărilor diferite, capabilă să revadă critic opțiunile teoretice și metodologice inițiale și să dezvolte direcții noi.

Școala lui Gusti era, în fapt, o comunitate liberă de sociologi, încurajând o diversificare rapidă, atât prin dezvoltarea de noi abordări disciplinare în câmpul sociologiei, cât și prin asimilarea de noi modele teoretice și metodologice din afară. Aș putea spune, la modul foarte precis, că marea contribuție a lui Dimitrie Gusti nu a fost aceea de a fi formulat și dezvoltat metoda monografică, merit care nu trebuie în nici un fel diminuat, ci de a fi pus bazele sociologiei românești, ca o comunitate științifică deplin racordată la mișcarea internațională, cu stimulente interne de dezvoltare rapidă și de diversificare.

Din această perspectivă probabil că nu va părea curioasă afirmația că Mattei Dogan este un eminent gustist. Voi aduce trei argumente. Primul: s-a format în atmosfera plină de entuziasm a școlii gustiene, având ca profesori și îndrumători

membri ai acestei școli. Al doilea: stilul științific. După câte știu eu, nu a participat la nici o campanie monografică, și nici nu s-a ocupat de sat. Am însă impresia că ceva fundamental din spiritul abordării monografice este profund imprimat în stilul sociologic al lui Dogan: interesul de a analiza cvasi-monografic sistemul politic. Lucrarea sa de licență în sociologie este un exemplu excelent. Dar toată activitatea sa de cercetare este, am impresia, un exercițiu de a identifica patternuri ale unor sisteme singulare, fie ele ale unor țări, sau ale Europei în ansamblul său. Al treilea: Mattei Dogan a reușit să actualizeze la nivel de vârf mondial o parte a viitorului sociologiei românești, ale cărei baze fuseseră puse de Școala de la București și care, datorită condițiilor vitrege ale istoriei, nu au putut fi continuate decât marginal și cu dificultăți, de sociologia din țară. Opera sociologică a lui Mattei Dogan ne oferă o mostră de ce ar fi putut fi sociologia românească dacă ea s-ar fi dezvoltat normal în România.

Ilie Bădescu

Profesorul Mattei Dogan este un fin analist al sistemului democrațiilor avansate, ilustrând într-un chip aparte aplicarea sistemului său de sociologie comparativă și politică la cercetarea societăților moderne. Cele trei dimensiuni ale acestui sistem: sociologia comparativă, sociologia politică și epistemologia sociologică susțin cadrul unei strălucite analize a unui fenomen de proporții transcontinentale: „deficitul încrederii în democrațiile avansate”. Linia aceasta de gândire are adânci rădăcini în scrierile lui Platon și Aristotel, care avertizau asupra aceeași primejdii a degradării cetății (*politeea*) în planul sistemelor concrete de organizare politică. Aristocrația în formele ei degradate devine regim despotice, democrația devine demagogie etc. Sociolog de o remarcabilă luciditate, prof. Mattei Dogan examinează „eroziunea încrederii în principalele instituții și organizații ale regimului politic al democrațiilor pluraliste”. (vezi,

MATTEI DOGAN ÎN SOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ

în acest sens, și extraordinarul studiu din „Revue Internationale de Politique Comparée”, vol. 6, nr. 2, 1999, pp. 513 – 547, care, de fapt, este o micromonografie sociologică centrată pe o problemă: democrațiile pluraliste).

Acest tip de analiză se încadrează într-o prestigioasă tradiție prin care s-a ilustrat un corpus teoretic nutrit tocmai de asemenea fenomene privitoare la „deficitul de realitate” al unui sistem de organizare a vieții colective. Tocqueville avertizase asupra fenomenului de „diminuare a omului” în societățile moderne, A. Comte consacra analize speciale fenomenului degradării vieții intelectuale în contextul celui de-al treilea stadiu al evoluției societății, cel „pozitiv”, și deplânge procesul nașterii mediocrității intelectuale și morale în societatea modernă (a celei de-a treia fază evoluționare), Durkheim sesizează și el deficitul de solidaritate în trecerea de la tradițional la modern și propune un termen pentru societățile cu deficit de ordine, celebrul termen de „anomie”, Weber cercetase și el procesul de diminuare spirituală a unui regim de autoritate prin „rutinizare” („rutinizarea carismei” este un tipic fenomen de erodare a legitimității din interior), Eminescu a condus analiza sistemelor politice de tip răsăritean spre acele fenomene în care se citește deficitul de realitate morală a „elitelor” care se transformă astfel în simple superfetații care „plutesc” peste popoare, parazitându-le, adică în „pături superpuse” și seria poate continua.

În filozofie, C. Noica a dat întemeiere metafizică acestor stranii fenomene când a examinat „devenirea care se pierde”, nu duce la nimic, se derulează o vreme și apoi se pierde.

Un fenomenolog, fost elev al lui Heidegger, stabilit în Germania, St. Teodorescu, a cercetat și el deficitul spiritual al unei forme de organizare, care ori de câte ori se produce, provoacă un exces morfologic, așa cum o arată „politicianismul”, „demagogia” etc., care sunt excese morfologice încercând zadarnic să compenseze o depotențare spirituală. În analiza prof. Mattei Dogan acest fenomen al sistemelor afectate de sindromul deficitar se referă

explicit la credibilitatea instituțiilor.

Atunci când credibilitatea lor se erodează instituțiile se depotențiază, devin simple „forme fără fond”. Această eroziune prezintă patru caracteristici, în viziunea prof. Dogan:

- a) „este un fenomen persistent de două decenii care tinde să devină cronic;
- b) este general și se manifestă în aproape toate democrațiile avansate”
- c) „este structural și afectează majoritatea instituțiilor principale”;
- d) pare a avea o tonalitate rațională, nu ideologică, ci mai curând pragmatică.”

Am ținut neapărat să consemnez această latură a operei marelui sociolog francez de origine română prin care este confirmată o dublă tradiție a gândirii sociale, cum am văzut: general europeană și specific românească, unde respectiva linie de gândire sociologică s-a ilustrat prin marea serie a „teoriilor formei fără fond”. Mattei Dogan este un inovator de paradigmă și totodată un remarcabil continuator al unei tradiții ilustre a gândirii sociologice românești și europene. Eu așa îl văd și în această lumină îl prezint studenților la cursul meu de istoria sociologiei.

Nicolae Lotreanu

Stabilit în Franța din 1946 când a intuit că peste România se va așterne un val de represiune împotriva intelectualității creative, Mattei Dogan a făcut o strălucită carieră științifică. Director de cercetare în CNRS, visiting professor la mai multe din cele mai mari universități ale lumii, animator al vieții științifice internaționale, devine creatorul unei opere sociologice bazate pe metoda comparativă. Dar, mai ales, un om de mare amplitudine spirituală și de exemplară generozitate.

Decembrie 1989 l-a reîntors cu sufletul către țară și l-a hotărât să-și dăruiască opera publicului românesc interesat de științele sociale. Publicat în toate limbile de circulație internațională, a finanțat el însuși traducerile în românește.

Prima lucrare editată în limba română a fost *Democrația parlamentară în*

România, apărută în 1946 și semnalată elogios chiar de George Călinescu în revista *Națiunea*. De altfel, lucrările lui Mattei Dogan au o calitate rară: sunt scrise într-un stil cu mare forță de comunicare și contaminatează un public mai larg decât cel de strictă specialitate.

Puțin cunoscute românilor – până în 1989 nici una nu a pătruns în țară – cărțile sale au fost publicate aici de Editura *Alternative: Economia mixtă: jumătate capitalistă, jumătate socialistă*, 1992, *Cum să comparăm națiunile. Sociologia politică comparativă*, 1993, *Noile științe sociale* (ediția a II-a), 1997, *Sociologie politică. Opere alese*, 1999. *Noile științe sociale* (ediția I-a) a fost publicată de Editura Academiei în 1993.

În contextul actual al științelor sociale din România, opera lui Mattei Dogan este exemplară. Mai întâi că este o punte (singura!) aruncată peste timp de sociologia românească interbelică pentru a întâlni cercetări actuale și fertile, abia acum, după ieșirea sociologiei de sub imperiul unei ideologii restrictive. Apoi, pentru că metodologia însăși este exemplară deoarece ține echilibrul între cercetarea empirică și cea teoretică și permite descoperiri științifice veritabile. Și, în sfârșit, pentru că lucrările consacrate societății românești interbelice nu numai că aduc concluzii originale, care impun reconsiderări inclusiv istorice, dar permit extrapolarea unor categorii analitice astfel elaborate în cercetarea altor tipuri de societăți de pe alte continente. Cum este cazul *democrației mimate*.

Ioan Mărginean

Asimilarea operei științifice a lui Mattei Dogan, după 1989, reprezintă un factor important de dezvoltare a sociologiei românești. Spun aceasta deoarece avem de-a face cu contribuții semnificative în varii domenii, de la metodologie și sociologie comparată la sociologie politică și politici sociale.

Din punctul meu de vedere, este într-un totu de admirat interesul pe care

sociologul și politologul Mattei Dogan îl manifestă pentru inserția operei sale în societatea românească.

Lucrările publicate la editura "Alternative" sau în reviste de specialitate constituie astăzi surse de documentare și inspirație pentru învățământul universitar românesc, ca și pentru un public mai larg.

În ceea ce mă privește, doresc să aduc în atenție două exemple în care lucrările științifice ale lui Mattei Dogan au avut o influență nemijlocită asupra activității mele. Este vorba, de volumul "Economia mixtă" (traducere românească 1992), publicat de Mattei Dogan în colaborare cu Dominique Pelassy, care a constituit pentru mine o sursă de clarificare a problematicilor politicilor sociale în cadrul societăților cu economie de piață, în elaborarea lucrării "Politica socială și economia de piață în România" (1994). Al doilea exemplu îl constituie volumul "Noile științe sociale. Interpenetrarea disciplinelor" (în colaborare cu R. Pahre, traducere românească 1993, ediția a II-a 1997), utilizat la elaborarea lucrării "Economia politicilor sociale" (2000), în capitolul în care analizez relația dintre discipline: politologie, economie, sociologie.

Menționez, de asemenea, recursul amplu la opera lui Mattei Dogan în lucrarea coordonată de subsemnatul "Tineretul deceniului unu. Provocările anilor '90" (1996), cu precădere în capitolul elaborat de Mihai Dumitru intitulat "Cercetarea științifică a tineretului". Am în vedere atât volumul "Noile științe sociale. Interpretarea disciplinelor" cât și volumul "Cum să comparăm națiunile" (în colaborare cu D. Pellasy, traducere românească 1993).

Dan Dungaciu

Pentru o istorie virtuală a sociologiei românești

Locul lui Mattei Dogan în sociologia românească stă, din nefericire, sub semnul lui n-a fost să fie. În 1945, părăsește România, după studii de sociologie desfășurate aici și câteva stagii de documentare și cercetare sub îndrumarea profesorului Henri H. Stahl. Ca și în cazul

MATTEI DOGAN ÎN SOCIOLOGIA ROMÂNEASCĂ

altor sociologi români, cariera lui în România este întreruptă brutal de regimul de ocupație comunist; bursa și plecarea la Paris îi oferă însă șansa lui Mattei Dogan să o continue și să o fructifice maximal dincolo de granițele țării.

Dar evoluția lui Mattei Dogan este relevantă pentru sociologia românească din alt punct de vedere. Căci traiectoria sa stă, deopotrivă, și sub semnul lui ar fi putut să fie.

Nu e vorba de futele jocuri de cuvinte aici. Căci acest ultim aspect semnaleză, în esență, unul dintre punctele de plecare ale unei traiectorii sociologice care s-a desfășurat, cum ziceam, în afara granițelor, dar care – punctul de plecare, adică –, e înalt relevant, fie și indirect, pentru stadiul și profilul sociologiei românești de la momentul când s-a produs ruptura. Aceasta este semnificația sintagmei din titlu: o istorie virtuală a sociologiei românești. Este istoria sociologiei românești așa cum ar fi putut ea să fie – devenirea ei –, dacă ar fi fost lăsată să evolueze organic, neperturbată, adică, de un sistem care a declarat-o, implicit sau explicit, inamică. Spus mai simplu: unde era sociologia românească, ca virtualitate, atunci când traiectoriile ei firești de evoluție au fost obturate?

Și acest “unde era” poate fi mai bine înțeles plecând (și) de la prestația lui Mattei Dogan, la care mă întorc acum. Înainte de a pleca la Paris, Mattei Dogan a publicat în 1945 o mică lucrare intitulată *Analiza statistică a democrației parlamentare în România*, la editura Partidului Social Democrat, după o muncă de documentare desfășurată în 1943 în arhivele Camerei Deputaților sub îndrumarea profesorului Stahl. După război, aceste cercetări vor fi fructificate în cele două studii “*Dansul electoral în România interbelică*” și “*Piramida răsturnată: originea socială a parlamentarilor în România dintr-o perspectivă comparativă*”, incluse în volumul Mattei Dogan, *Sociologie politică*, Editura Alternative, 1999, pp. 139-207. Dincolo de valoarea în sine a acestor materiale, ele au și o semnificație de a doua instanță, din perspectiva pe care am sugerat-o anterior.

Ele indică punctul de plecare al unei traiectorii ferme, deși, aparent, inedite în sociologia românească din preajma celui de-al doilea război mondial, echivalată astăzi, abuziv, aproape, cu cercetările monografice ale școlii de la București. E vorba în acest caz de sociologia politică, de analiza sociologică a contextului și palierului politic al unei societăți, e un mod sociologic de a lucra cu cifrele, cu statisticile în acest domeniu crucial în funcționarea oricărei societăți. E un demers, dacă nu nou, cel puțin nu foarte frecventat în epocă. Nu cred că este hazardat să afirmăm astăzi, retrospectiv, că una dintre direcțiile virtuale de evoluție ale sociologiei românești postbelice ar fi fost și aceea de sociologie politică, ilustrată strălucit de Mattei Dogan, din păcate, în afara granițelor României.

Episodul Dogan, cum spuneam, e unul dintre cele care ne pot ajuta să descriem mai bine epoca. O istorie virtuală a sociologiei românești merită încercată, căci plaja de manifestare a domeniului este mult mai largă și mai variată decât o indică putinele istorii ale sociologiei românești pe care le avem astăzi la dispoziție.

O nuanță de răsăritean la o realitate răsăriteană

Încă o scurtă remarcă relativ la o prestație a lui Mattei Dogan față de o realitate din Răsăritul Europei, ce mi-a părut a fi, atunci când am întâlnit-o, răsăriteană. Realitatea răsăriteană este războiul din fosta Yugoslavia, iar nuanța răsăriteană de care am vorbit ar fi o anumită atitudine a sociologului Mattei Dogan față de o chestiune care trimitea, indirect, și acolo.

Mai concret. În 1993, sociologul francez de origine română a tipărit un studiu intitulat “*Declinul naționalismelor în Europa occidentală: dinamica generațională*” (republicat în op. cit., pp. 245-292). Tot cam în acel an, începuseră în forță “abordările” Răsăritului din punctul de vedere al evoluțiilor din fosta “Americă a Sud-Est-ului european”, cum fusese denumită înainte de 1989 Yugoslavia. Parisul organiza conferințe pe tema “noului triba-

lism", sociologii se întreceau să descifreze rădăcinile profunde ale "naționalismului estic", care ar fi ștampilat fatal întreaga zonă. "Explicația" pentru ce se petrecea în zonă era plasată deseori, inconștient, poate, la nivel metafizic, la nivelul unor forțe ce mergeau adânc în istoria spațiului și care se declanșau acum nestingherite după 1989. Un soi de esențializare negativă a Răsăritului se petrecea în prea multe dintre "analizele" furnizate atunci (celălalt element de comparație era uneori Vestul).

Ca unul care m-am ocupat și mă ocup de sociologia națiunii și naționalismului, am avut posibilitatea să contempļu acest tablou maniheistic, ne-nuanțat și care, în formula aceasta, anula orice abordare sociologică (dacă sursa răului e împinsă prea mult în istorie, aceasta devine, în realitate, inaccesibilă, iar sociologia total inutilă). Nu vreau să fac afirmații globale, dar cert e că, proporțional, abordările lucide ale naționalismului în vestul și

estul Europei erau și sunt extrem de rare.

Mattei Dogan nu s-a preocupat explicit de această chestiune, dar citindu-i studiul, în contextul pe care l-am pomenit, îmi amintesc surpriza plăcută pe care am avut-o descoperind capitolul despre "Asincronismul naționalismelor", în care era fructificate acele surse bibliografice care sugerau, pe dimensiunea temporală, existența a mai multor faze în evoluția naționalismelor din diferite spații. În acest cadru era plasată discuția despre Est și Vest, și nu în contextul unor deosebiri esențiale, insurmontabile și fatale, strategie care nu face, în definitiv, decât să condamne aprioric și fără rost spații, culturi și populații.

Senzația pe care am avut-o citind sugestiile autorului născut în România și care trăia în Franța a fost că amprenta de răsăritean s-a insinuat, fie și nedeslușit, în acea analiză care trimitea (și) la o realitate răsăriteană...